

3. Батюшков П. Н. Вольнь. Исторические судьбы Юго-Западного края / П. Н. Батюшков. – СПб. : Типография Товарищества «Общественная польза», 1888. – 288 с.
4. Бойко М. Володимир – столичний град Волині / М. Бойко. – Блумінгтон, 1988. – 230 с.
5. Дверницкий Е. Археологические исследования в г. Владимире□Вольнском и его окрестностях / Е. Дверницкий // Киевская старина. – 1887. – Т. 17. – С. 36–57.
6. Дверницкий Е. Н. Памятники древнего православия в г. Владимире-Вольнском / Е. Н. Дверницкий. – К. : Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1889. – 63 с.
7. Иванов П. А. Исторические судьбы Вольнской земли с древнейших времён до конца XIV в. / П. А. Иванов. – Одесса : Экономическая типография, 1895. – 317 с.
8. Ісасвич Я. Д. Володимир-Волинський. Історико-краєзнавчий нарис / Я. Д. Ісасвич, А. І. Мартинюк. – Львів : Каменяр, 1983. – 70 с.
9. Карамзин Н. М. История Государства Российского [Текст] : в 3 кн., заключающих в себе двенадцать томов, с полными примечаниями / Н. М. Карамзин. – 5-е изд. – СПб. : Изд. И. Эйнерлинга, 1842. – Кн. 1. – Т. 1. – 638 с.
10. Карашевич П. Очерк истории православной церкви на Волини / П. Карашевич. – СПб. : Типография Королева и комп., 1855. – 159 с.
11. Компан О.С. Міста України в другій половині XVII ст. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – 387 с.
12. Котляр Н. Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Вольнской Руси IX–XIII вв. / Н. Ф. Котляр. – К. : Наукова думка, 1985. – 184 с.
13. Краткая опись предметов, поступивших в древлехранилище Св.Владимирского Братства по 1-ое января 1889 года // Вольнские епархиальные ведомости. – 1889. – № 22 (часть неоф.). – С. 573–577.
14. Кучинко М. Володимир середньовічний. Історико-археологічні нариси / М. Кучинко. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – 144 с.
15. Кучинко М. М. Древний город Владимир на Волини / М. М. Кучинко // Древнерусский город. – К. : Наукова думка, 1984. – С. 67–69.
16. Кучинко М. М. З історії виникнення Володимира-Волинського / М. М. Кучинко // Тези доповідей Республіканської II-ої наукової конференції з історичного краєзнавства. – К. : [б. в.], 1982. – 151–152.
17. Кучинко М. М. Історія міста Володимира-Волинського від найдавніших часів до середини XX ст. (у світлі соціотопографії) [Текст] : монографія / М. М. Кучинко, Г. В. Охріменко, В. В. Петрович. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2004. – 260 с.
18. Кучинко М. М. Стародавній Володимир-Волинський / М. М. Кучинко. – Луцьк : Знання, 1987. – 20 с.
19. Левинский О. И. Историческое описание Владимир-Вольнского Успенского храма, построенного в половине XII в. кн. Мстиславом Изяславичем / О. И. Левинский. – К. : Тип. С. В. Кульженко, Ново-Елисавет. ул., соб. д., 1892. – 132 с.
20. Логвин Г. Н. По Україні : Стародавні мистецькі пам'ятки / Г. Н. Логвин. – К. : Мистецтво, 1968. – 299 с.
21. Полное собрание Русских летописей. Ипатьевская летопись. – М. : Изд-во восточной литературы, 1962. – Т. 2. – 938 стлб.
22. Раппопорт П. А. Военное зодчество западнорусских земель X – XIV вв. / П. А. Раппопорт // Материалы и исследования по археологии СССР. – 1967. – № 140. – 241 с.
23. Руссов С. В. Вольнские записки / соч. Степаном Руссовым в Житомире / С. В. Руссов. – СПб. : Печ. при Императорской Типографии, 1809. – 226 с.
24. Сас П. М. Феодалные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. / П. М. Сас. – К. : Наукова думка, 1989. – 230 с.
25. Татищев В. Н. История российская в 7 т. / В. Н. Татищев. – М. : Л. : Изд. АН СССР, 1963. – Т. 2. – 352 с. : ил.
26. Теодорович Н. И. Город Владимир Вольнской губернии в связи с историей Вольнской епархии. Исторический очерк. / Н. И. Теодорович – Почаев : Типография Почаевско-Успенской Лавры, 1893. – 288 с.
27. Терський С. Княже місто Володимир [Текст] : монографія / С. Терський. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – 320 с.
28. Тихомиров М. Н. Древнерусские города / М. Н. Тихомиров. – М. : Госполитиздат, 1956. – 477 с.
29. Цинкаловський О. Княжий город Володимир. Популярно-науковий нарис / О. Цинкаловський. – Львів : Накладом фонду «Учітєся брати мої», 1935. – 110 с., іл, карта (первидано 2003 р.).
30. Цинкаловський О. Матеріали до археології Володимирського повіту / О. Цинкаловський // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 154 : Праці історико-філософської секції. – Львів, 1937. – С. 183–240.
31. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся / Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року / О. Цинкаловський. – Вінніпег : Тов-во «Волинь», 1984. – Т. 1. – 600 с.
32. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся / Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року / О. Цинкаловський. – Вінніпег : Тов-во «Волинь», 1986. – Т. 2. – 578 с.

УДК 025.171:027.7(477.81)

С. Грипич, Г. Семенюк

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ФОНДУ РІДКІСНИХ І ЦІННИХ ВИДАНЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ РІВНЕНЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

У статті висвітлено історію формування фонду рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки РДГУ, та здійснено його джерелознавчий аналіз.

Ключові слова: рідкісні видання, цінні видання, наукова діяльність, паспортизація, наукова бібліотека РДГУ.

The article reflects the history of the formation of rare and valuable books Scientific Library RSUH, made source study analysis.

Key words: rare books, valuable publications, scientific activity, certification, Scientific Library RSUH.

Суспільство не може розвиватися цивілізовано, якщо серед його пріоритетів не стоїть завдання збереження духовного надбання нації, в тому числі книжкових пам'яток історії та культури. Значущість книг у розвитку людства, його історії, науки, культури є беззаперечною. Особливу роль вони відіграють і в освіті. Тому книга, газета, журнал мають свою цінність як об'єкти інформації і знань, які кожне покоління, отримавши від попереднього, повинно зберегти, примножити й передати майбутнім поколінням. У цьому полягає одна із головних функцій бібліотек у суспільстві незалежно від їх типової та видової приналежності.

Наукова бібліотека Рівненського державного гуманітарного університету (далі – РДГУ) з часу створення і до сьогодні поступово формує свої фонди відповідно до вимог і завдань навчального і наукового процесів вищого навчального закладу. Її фонди не тільки якісно формуються, але й дбайливо зберігаються для наступних поколінь студентів та науковців. Проте кожна бібліотека є не тільки освітньою установою, але й закладом культури. І книга, як предмет її більш як тисячолітнього розвитку, в першу чергу, є предметом культури, і разом з тим джерелом знань та інформації.

Особливо актуальною ця теза почала звучати наприкінці ХХ – початку ХХІ століть, коли електронні джерела інформації стрімко увійшли в життя суспільства, поступово відтісняючи друковані видання. Але після звичної ейфорії від всього нового, як правило,

відбувається переосмислення та переоцінка того, що втрачається. Скільки прекрасних книг як шедеврів мистецтва, не кажучи вже про їх історичну і наукову цінність, було втрачено людством під час стихійних лих, війн, революцій, ідеологічних заборон та просто від людського недбальства і невігластва. Отож, світова спільнота задумалась над тим: що серед багатьох культурних надбань другого тисячоліття ми маємо зберегти і для третього? Безсумнівно – це книги.

В 1992 році з метою збереження рукописів, стародруків, рідкісних і цінних документів у бібліотеках та архівах ЮНЕСКО приступила до реалізації комплексної програми «Пам'ять світу», спрямованої на широке використання історичної та культурної спадщини людства. «Її основна мета – сприяння у збереженні всесвітнього документального спадку й розширення доступу до нього» [2]. Тому створення спеціальних фондів книжкових пам'яток, їх наукове опрацювання, забезпечення збереженості й раціональної доступності для наукових і просвітницьких цілей є важливим етичним і професійним завданням бібліотек. З цієї метою було прийнято ряд державних та міжнародних законодавчих та нормативно-правових документів, що стосувалися цих питань. Та поштовхом до активізації роботи з вивчення та формування фондів рідкісних і цінних видань у бібліотеках України стала «Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання» (затверджена Наказом Міністерства культури і мистецтв України від 20 листопада 2001 року № 708). Фактично з цього періоду розпочалася багатоаспектна, систематична та планомірна, методична, наукова, організаційна робота саме з рідкісними та цінними книгами. Отож, перед нашою бібліотекою постало завдання – здійснити реконструкцію окремих видань, зібрань і колекцій, джерелознавчий, книгознавчий аналіз їх складу, змісту та внеску інституцій чи окремих осіб у формування фонду, а також багато інших технологічних процесів, пов'язаних з їх науковим опрацюванням, створенням довідково-пошукового апарату та ін. За окресленими науковими напрямками досліджень наша бібліотека продовжує працювати і до сьогодні. Адже здійснити це не так просто не тільки через новизну справи, а тому, що сьогодні в книгознавчій та бібліотечній науках терміни «рідкісна», «цінна книга», «книжкова пам'ятка» є неточними та дискусійними, також відсутні чіткі критерії пам'яток різних рівнів (світового, національного, місцевого). Якщо рукописні книги і стародруки беззаперечно є об'єктом спеціалізованих фондів книжкових пам'яток, то видання XIX століття потребують дещо іншого підходу до їх оцінювання. А що можна сказати про XX, XXI століття? Адже те, що сьогодні серед книжкової та періодичної продукції ще не є об'єктом для фонду рідкісної і цінної літератури, невдовзі потребуватиме змін у поглядах на їх цінність. Але, з іншого боку, потрібно підкреслити, що з плином часу те, що сучасники вважають цінним, не обов'язково буде визнано нащадками як таким. Отже, дуже часто сама історія визначає цінність тих чи інших видань. А яким же має бути оптимальним визначення поліпшеного, подарункового, цінного та унікального видання? [2]. На жаль, чинні державні фахові законодавчі та нормативно-правові документи не дають чітких та вичерпних відповідей на такі питання. Ці причини призводять до того, що кожна бібліотека має своє бачення у формуванні таких фондів.

Тому серед першочергових завдань у цьому напрямі в науковій бібліотеці РДГУ було необхідно розробити «Інструкцію про фонд рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету», яку затверджено у 2007 році. Її створенню передувала ретельна робота щодо науково-методичного забезпечення поставленого перед нами завдання. З цієї метою було здійснено ґрунтовне вивчення відповідних чинних законодавчих та інструктивно-методичних документів, фахової літератури з даної теми та досвід інших бібліотек. Отримана інформація посприяла виробленню нами власного розуміння поняття цінності і рідкісності видань у фондах наукової бібліотеки РДГУ. Отож, профіль формування цього фонду наша бібліотека визначила, з огляду на наявні у фондах, колекції, зібрання творів, серійні видання тощо, але разом з тим, обов'язково були враховані загальні тенденції, розроблені вченими та практиками відносно фондів рідкісних і цінних видань.

Впродовж багатьох років існування наукова бібліотека сформувала багатогалузевий книжковий фонд, різноманітний за типовою та видовою ознакою, загальною кількістю понад півмільйона примірників. І серед них є чимало цінних серійних і багатотомних видань, дарунки від державних і громадських установ України та зарубіжжя, унікальні книги, що є зразками інтролігаторського мистецтва тощо. Всі ці видання надходили до бібліотеки з метою сприяння навчальному і науковому процесу. Але, настав час їх наукового вивчення та класифікації як «рідкісних» і «цінних» видань. Тому наступним кроком в реалізації цього завдання і став безпосередній відбір літератури із загального фонду до спеціального фонду рідкісних і цінних видань нашої бібліотеки. Для його визначення в науковій бібліотеці РДГУ була створена відповідна комісія, яка впродовж 2007-2010 рр. і здійснила відбір літератури до фонду рідкісних і цінних видань. За цей період ретельно були переглянуті фонди загальних книгозховищ абонементів: абонемент № 1, абонемент суспільної літератури, абонемент нотно-музичної літератури; читального залу № 1 та читального залу № 2 (періодичних видань); філії бібліотеки та інформаційно-бібліографічного відділу. Всі відібрані рідкісні та цінні видання є не тільки вагомим об'єктом матеріальної та духовної культури, а й такими, що мають ще й власну історію. Адже їх поява у фондах бібліотеки залежала не тільки від науково-освітніх потреб нашого навчального закладу, але і від різноманітних історико-суспільних та культурницьких подій. Тому з поступовим формуванням загального фонду бібліотеки до нього надходила і література, яку нині ми класифікуємо як фонд рідкісних і цінних видань. Він складався поступово, подекуди стихійно. Багато видань було успадковано з інших зібрань внаслідок передачі до бібліотеки тодішнього педінституту книг із інших бібліотек, а також передано в дарунок від державних, громадських установ та окремих осіб. Отож, простежимо історію його створення. На жаль, саме ті перші книги, які надійшли у фонд бібліотеки тодішнього учительського інституту (до 1941 року), були майже всі знищені під час Другої світової війни. Не залишилося ніяких відомостей про їх назви. І прикро усвідомлювати, що, можливо, це були, з точки зору книгознавчої науки, унікальні видання, які в теперішній час стали б літературними пам'ятками та окрасою фонду рідкісних і цінних видань нашої наукової бібліотеки. Після визволення міста Ровно (тепер – м. Рівне) від фашистської окупації тодішній учительський інститут (нині – РДГУ) відновив свою роботу. Практично майже заново в цей же час почала відновлюватися і робота його бібліотеки. Із довоєнного складу фонду вдалося віднайти його мізерну частину – це близько 250 книг, та й то багато з них були затоплені в підвалі. Потреба в літературі постала настільки гостро, що бібліотека була змушена просити допомоги в інших бібліотек країни. Вищі навчальні заклади відгукнулися на прохання нашої бібліотеки й надіслали в дарунок багато книг. Особливо слід відзначити Харківський та Одеський університети. Саме вони до бібліотеки Ровенського державного учительського інституту надіслали найбільше літератури, виданої до 1917 року, а сьогодні ці видання стали основою фонду рідкісних і цінних видань бібліотеки. Це книги з різних галузей знань: навчальна, наукова, довідково-енциклопедична, художня та інша. За місцем видання це: Київ, Львів, Варшава, Лейпциг, Берлін, Рига, Одеса, Санкт-Петербург, Гомель та ін.

Серед них велику історико-культурну цінність як для бібліотеки вищого навчального закладу та її користувачів – науковців, студентів та взагалі педагогів-практиків мають, передусім, підручники та навчальні посібники: Евстаф'єв П. В. «Начальные основания педагогики» (СПб., 1880 р.); Котляревский Н. «Литературные направления Александровской эпохи» (СПб., 1913 р.); «Учебник практической логики» (сост. И. С. Боровский. – СПб., 1881 р.). Особливим серед навчальних рідкісних видань XIX ст. є видання Осиповского Т. «Курсь математики. Ч. 2» (СПб., 1814 р.), що є найстарішою книгою загального фонду наукової бібліотеки РДГУ. Вона відповідає критерію «стародруків» («Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання» (№ 708 від 20.11.2001 року), де визначено, що всі видання видані друком до 1830 року пропонуються вважати як «стародрук гражданського шрифту», а отже саме ця книга, в першу чергу, підлягає включенню до вищезгаданого реєстру. Фонд книжкових пам'яток наукової бібліотеки РДГУ також містить і довідково-енциклопедичні видання XIX-поч. XX ст., у тому числі: «Энциклопедический словарь» (изд.: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефронь. – СПб., 1890-1904 рр.); «Полный русско-латинский словарь» (сост. И. Ивашковским. – СПб., 1849 р.); «Энциклопедия семейного воспитания и обучения» (СПб., 1900 р.), рідкісність і цінність якої полягає ще й в тому, що вона вийшла в серії

«Родительский кружок при Педагогическом музее», а це, в свою чергу, повинно зацікавити дослідників з історії педагогіки. Однією із ознак рідкості видань слід вважати прижиттєві видання творів учених, письменників та кращі їх перевидання. Адже перші видання того чи іншого письменника з'являються тоді, коли він ще не був визнаним. Його тираж великим не буває. Часто книги не знаходили одразу покупців, гинули, або знищувались розчарованими авторами [3]. У фонді рідкісних і цінних видань нашої бібліотеки представлені прижиттєві видання українських та зарубіжних авторів, що теж є об'єктами для включення до «Державного реєстру національного культурного надбання». Серед них: Франко І. збірка «З вершин і низин» (2-е вид. – [Б. м.], 1893 р.), Федькович Ю. «Повісті й оповідання» (1-е повне вид. – Л., 1902 р.), Короленко В. Г. «Полное собрание сочинений. Т. 1» (СПб., 1914 р.), «Записки о Южной Руси. Т. 1-2» (изд. П. Кулишъ. – СПб., 1856-1857 pp.) та інші. Крім книг, Одеський та Харківський університети подарували бібліотеці і періодичні видання, які теж віднесено до фонду рідкісних і цінних видань. Зокрема, це колекція часописів XIX-поч. XX ст., які викликають значний інтерес науковців, як безцінне джерело пам'яті багатьох історичних подій, літературних здобутків, наукових розвідок і, взагалі, були флагманами передової суспільної думки того часу. Щодо українських періодичних видань, то своєрідним голосом українського патріотизму на рідній землі в 1882-1907 pp. був журнал «Кіевская Старина». На його сторінках представлена велика кількість наукових, науково-популярних, освітніх статей із різних галузей знань, а також художні твори. Дописувачами журналу були видатні українські письменники, історики, етнографи, науковці, освітяни, імен яких просто не перелічити. Тому таке видання, беззаперечно, є складовою частиною фонду рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки. На жаль, їх є небагато, лише розрізнені номери за 1889 та 1896 pp. У колекції рідкісних та цінних періодичних видань нашої бібліотеки зберігається літературно-художній журнал «Современник» з 1849 по 1866 pp. (місце видання – Санкт-Петербург). Видавцями його в той час були російський письменник І. Панаєв та поет М. Некрасов. Яким же був журнал в ці роки? Адже це був період політичної реакції з боку царського режиму Російської імперії, журнал жорстко переслідувався цензурою. Але, незважаючи на це, в період з 1849 по 1855 pp. публікувалися твори Л. М. Толстого, А. А. Фета, Ф. І. Тютчева та багатьох інших класиків російської літератури, а також перші переклади художніх творів зарубіжних поетів та письменників, зокрема, Ч. Дікенса, У. Теккерея. В ньому вміщено і багато наукових робіт, серед яких праці російських істориків Т. Н. Грановського, С. М. Соловйова та багатьох інших. У 1855-1858 pp. журнал «Современник» став трибуною революційних просвітителів 60-х pp. XIX ст., адже відзначався тим, що в ньому велася гостра полеміка між ліберальною та консервативною журналістикою. І на завершальному етапі існування журналу з 1859 по 1866 pp. – це вже було політичне видання, хоча белетристика та літературна критика і надалі займали в ньому певне місце. Ще одним цікавим виданням фонду рідкісних і цінних видань є журнал «Былое». Він присвячений історії визвольного руху і у фонді представлений добіркою номерів за 1906 рік. Навіть із тих декількох назв книг та періодичних видань XIX – поч. XX століття, які наведені в якості прикладу вже можна зробити висновок, який безцінний подарунок зробили нам Харківський та Одеський університети. А їх було передано нашій бібліотеці майже 1000 примірників. Це видання, які в теперішній час класифікуються і як рідкісні, і як цінні. Адже за роки революції та громадянської війни (1917-1920 pp.) знищення цілої низки монастирських, церковних та приватних бібліотек стало причиною того, що література, видана до 1917 року переведена з розряду просто старовинної у розряд рідкісної.

Час сплинув та чимало цінних книжкових видань залишило нащадкам і XX століття. Адже сучасна книга також може бути не лише джерелом знань, але й пам'яткою культури та предметом мистецтва. І серед них вичерпні науково-обґрунтовані видання повних зібрань та зібрань творів видатних вчених, письменників та ін. Наприклад: зібрання творів І. Франка в 50-ти томах (м. Київ, видавництво «Наукова думка» 1976-1986 pp.). Підготовку цього видання було доручено Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР. В упорядкуванні окремих томів брали участь працівники Інститутів економіки, історії, філософії АН УРСР, Львівського державного університету ім. І. Франка та Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові. Видання складається з 4-х серій: художні твори, літературно-критичні праці, наукові розвідки, епістолярна спадщина та 3 додаткові томи. Коментарі, додатки та інші матеріали теж скрупульозно вивірені та упорядковані. Випуск першого тому зібрання творів було присвячено 120-ій річниці з дня народження І. Франка, а випуск останнього – 130-ій. Сьогодні це видання – одне з найкращих зразків зібрань творів.

Не можемо не згадати, що культура радянської доби перебувала під величезним ідеологічним тиском, адже доводилось вживати в умовах цензурних заборон і обмежень, регламентованою була тематика видань, вівся прискіпливий контроль за їх змістом. Але, разом з тим, видавництва тодішнього СРСР та УРСР, особливо впродовж 60-80-х pp. минулого століття спромоглися на випуск значних серійних видань, мистецьких альбомів та інших, які по праву можна класифікувати як «цінні видання». Наприклад: упродовж 1967-1977 pp. видавництво «Художественная литература» (м. Москва) видало серію «Библиотека всемирной литературы». Початок випуску цієї серії було присвячено 50-річчю, а закінчення – 60-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Але тодішні державні ідеологічні дати календаря не зменшують змістовну та культурологічну цінність серії. Навіть з огляду на теперішній час «Библиотека всемирной литературы» помітно виділяється своїми масштабами і значенням (188 назв художніх творів, разом з томами – 200).

Високий науковий рівень «Библиотеки всемирной литературы» був визначений активною творчою діяльністю редакційної ради видання, в яку увійшли багато відомих вчених і письменників, таких як: І. Абашидзе, Ч. Айтматов, В. Жирмунський, Е. Межелайтіс, П. Тичина та ін. Кожен том супроводжувався вступною статтею (в деяких випадках – декількома статтями) і примітками. Це своєрідні нариси всесвітньої літератури. Але до роботи над цією величезною багатотомною працею було задіяно не тільки широке коло радянських діячів культури, а й вчені Болгарії, Угорщини, Німеччини, Чехословаччини, Англії та Франції. Такі спільні зусилля принесли прекрасні плоди. Це воістину безцінне надбання. Близько 26 тис. творів авторів всіх часів і народів увійшло в «Библиотеку всемирной литературы». І не мала частина з них, у той час, вперше стала здобутком широкого читачього кола. А ще слід відзначити продуману цілісність серії, адже «Библиотека всемирной литературы» системно охоплює як Захід, так і Схід, Давність і Сучасність. В загальний контекст світової літератури по праву включені видатні художні твори багатонаціонального народу тодішнього СРСР. Це фундаментальне видання цінне ще й тим, що знайомить читачів та показує, як, починаючи з родового устрою, від перших фольклорних зразків літератури змінювалась епічна творчість, наповнюючи все новим змістом та відображаючи перехід народів від однієї історичної епохи до іншої. Ще одним аргументом у визначенні цінності цього видання є його художнє оформлення. Більше ста художників брали участь у створенні ілюстрацій до «Библиотеки всемирной литературы». Крім того, тут широко використані зразки вітчизняного і зарубіжного образотворчого мистецтва найрізноманітніших жанрів, близькі по часу і стилю публікованим творам. Це давні єгипетські і античні розписи – настінний та вазовий живопис, японські свитки, фрески і мініатюри Давньої Русі, Візантії, Сходу, скульптури Індії, африканські маски, мініатюри та вітражі Середньовіччя та Відродження, гравюри XVII-XVIII століть, класичні ілюстрації художників XIX і XX століть, що отримали світове визнання. Отже, це не тільки чудова бібліотека, але і прекрасна мініатюрна картинна галерея, вміщена на сторінках і суперобкладинках книг серії «Библиотека всемирной литературы». Праця створювачів «Библиотеки всемирной литературы» у 1978 році була відзначена Державною премією СРСР. Враховуючи великий обсяг творів, літературознавчих статей, ілюстрацій та інших матеріалів, вміщених у 200-х томах цієї серії, у 1979 році спеціально було видано довідковий том до «Библиотеки всемирной литературы», що значно полегшило пошук відповідних творів та інших матеріалів, а також додатково розкрило зміст всього видання.

Ще однією цінною колекцією, яку віднесено до фонду рідкісних та цінних видань є «Библиотека мировой литературы для детей», випуск якої видавництво «Детская литература» (м. Москва) здійснило впродовж 1978-1988 pp. До її складу увійшло 49 томів, 57 книг. Програма цього видання була розроблена спільно з Академією педагогічних наук тодішнього СРСР. Над колекцією працювали кращі науковці, перекладачі і спеціально створена редакційна рада при видавництві, в якій працювали А. Барто, О. Гончар, М. Шолохов та ін. «Библиотека мировой литературы для детей» – «золотий фонд» творів зарубіжної, російської класики,

світового фольклору, літературних та народних казок, віршів та прози дитячих письменників. Кожний том має передне слово (вступну статтю) про історичну епоху, життя письменників і особливості їх творчості, примітки (коментарі), ілюстрації, окремі томи-малюнки. Книги серії ілюстрували кращі тогочасні графіки. Не випадково видавництво отримало нагороду на виставці мистецтва книги в Лейпцигу (Німеччина) в 1979 році – диплом «Золота літера найкрасивішої книги».

Не менш важливу частину фонду цінних видань нашої бібліотеки становлять видання української діаспори та й сама українка. Одразу після здобуття незалежності для більшості громадян України відкрилося мало знане раніше явище під загадковою назвою «діаспора». На той час в СРСР українці знали, що за кордоном у «капіталістичному світі» живуть етнічні земляки. Про те, чим є феномен діаспори для сучасної України і якою є її роль у розвитку сучасного українського суспільства, є предметом досліджень науковців. У теперішній час неперечним є те, що із початком утисків українців на власній землі, окрім культурно-просвітницького та товарисько-солідарного, діаспора набула ще й духовного значення. Три хвилі української еміграції згуртували в країнах Європи, Америки, Австралії значні наукові та мистецькі сили. Їм випало зберегти український народний дух та інтелектуальні традиції, зміцнити й розвинути їх у контексті західних демократичних цінностей. Вони зберігали пам'ять про свою Батьківщину, прагнули зберегти для історії й культури творче надбання розстріляних і засланих видатних українців, створювали духовну основу для майбутніх поколінь, для здобуття незалежності України. За радянських часів в Україні з ними була заборонено не тільки співпраця, а подекуди і родинний зв'язок. І коли, наприкінці 80-х рр. з'явилася можливість першої реальної комунікації з Україною, всю світову діаспору охопив загальний порух зональширокої допомоги землякам. Постали громадські організації, що прагнули налагодити контакти з навчальними закладами, культурними та науковими установами України. І серед них Український Вільний Університет, який відновив свою діяльність у Мюнхені в 1945 році. З цією інституцією пов'язані імена істориків Д. Дорошенка, Н. Полонської-Василенко; філологів С. Смаль-Стоцького, О. Колесси, Ю. Шевельова (Шереха), О. Горбача; філософа Д. Чижевського, історика мистецтва Д. Антоновича та інших. Так, із патріотичних мотивів у 1990 році Український Вільний Університет вперше в історії наукової бібліотеки РДГУ надіслав книги, що стало першим наближенням до нашої призабутої спадщини. Всього 17 видань, серед яких: Мацьків Т. «Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах, 1687-1709» (Мюнхен : УВУ, 1988р.) (автор – відомий історик, який ґрунтовно досліджував життєвий шлях славетного гетьмана); Сфремов С. «Історія українського письменства. В 2-х т. (Мюнхен : УВУ, 1989 р.) (автор книги був знищений більшовиками, а його праці на довгі роки були заборонені); Чижевський Д. «Нариси з історії філософії на Україні» (Мюнхен : УВУ, 1983 р.) (автор цієї книги – професор Гарвардського (США) та Гейдельберзького (Німеччина) університетів, якого теж довгий час в Радянській Україні вважали ворогом народу) та інші.

Українці діаспори зібрали й зберегли ті унікальні видання, яких в Україні, що на той час перебувала у складі СРСР, майже не було. І серед них, безумовно, цінними для нас є і видання з колекції, що надійшла в дарунок від Інституту Дослідів Волині і Товариства «Волинь» (м. Вінніпег, Канада), яке було засновано в 1949 році у Вінніпезі представниками української діаспори, вихідцями з Волині. Згодом, у 1951 році створено Інститут Дослідів Волині, що став спадкоємцем Товариства «Волинь». Його видавничу базу було зосереджено у м. Вінніпег. Вперше наукова бібліотека РДГУ отримала літературу від них у 2003 році, в наступні роки надходили ще окремі видання. Сьогодні ця колекція нараховує 42 назви видань, 60 томів, що вийшли друком упродовж 1952-1999 рр.

Це випуски науково-популярного збірника «Літопис Волині», а також твори таких визначних діячів української науки, як професор І. Огієнко (митрополит Іларіон – вчений, історик церкви, педагог, мовознавець, культуролог), Улас Самчук (письменник, журналіст, публіцист), Степан Килимник (історик, етнограф, педагог) та інші. Серед них: Гай-Головко О. «Українські письменники в Канаді : Літературно-критичні нариси. Т. 1» (Вінніпег, 1980 р.), Дубилко І. «Почаївський монастир в історії нашого народу» (Вінніпег, 1986 р.), Іларіон «Роз'ятий Мазепа : Історична драма на п'ять дій» (Вінніпег, 1961 р.), Самчук У. «Планета Ді-Пі : Нотатки й листи» (Вінніпег, 1979 р.), Цинкаловський О. «Стара Волинь і Волинське Полісся : (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 р.)» (Т. 1. – Вінніпег, 1984 р.) та інші. Важливим чинником у визначенні цінності літератури української діаспори у фонді рідкісних і цінних видань нашої бібліотеки стали книги конкретних видавців. Зокрема, у 2003-2004 рр. Львівською національною науковою бібліотекою України ім. В. Стефаника було передано в дарунок науковій бібліотеці РДГУ книги з її так званої «окремої колекції». Більшість з них складають видання, що побачили світ завдяки меценату, видавцю, громадському діячу Маріану Коцю, що народився в Україні, а життя прожив у Сполучених Штатах Америки, неподалік м. Нью-Йорк. Він профінансував значну кількість наукових і науково-популярних книг з історії України, зокрема, спогадів і документів про Голодомори. У власному видавництві Маріяна Коця друкувалася література різноманітного змісту (історичні, літературознавчі, мистецькі, музикознавчі, художні твори). Науковій бібліотеці РДГУ Львівською національною бібліотекою ім. В. Стефаника було подаровано 6 томів «Українських народних мелодій», «Релігійні твори О. Кошиця» (українського хорового диригента, композитора, етнографа, письменника-мемуариста), твори О. Бердника (українського письменника-фантаста, члена-засновника Української Гельсінської групи), Василя Витвицького (українського музикознавця, композитора, громадського діяча), Галини Журби (письменниці української діаспори) та ін.

Простежуючи історію створення фонду рідкісних і цінних видань, необхідно назвати ще одну інституцію, яка долучилася до співпраці з науковою бібліотекою – це Британська Рада в Україні. Одним із її завдань було надання доступу до британського досвіду й знань у галузі розбудови відкритого суспільства, співпраці з організаціями та окремими громадянами з метою налагодження довготермінових британсько-українських стосунків. Саме вона визначила 30 університетських бібліотек і 30 національних, публічних бібліотек по всій Україні, які отримали комплекти книг серії «Бібліотека Тисячоліття». Серед них була і наукова бібліотека РДГУ, якій впродовж 1999-2002 рр. за проектом фонду «Британської Ради в Україні» (м. Львів) було подаровано колекцію книг цієї серії. 250-томне видання «Бібліотека Тисячоліття» – це чудові взірці класичної світової літератури в перекладах на англійську мову з грецької, німецької, датської, чеської, іспанської, італійської, французької, китайської та інших мов, а також англійська література всіх періодів. Книги з «Бібліотеки Тисячоліття» різноманітні за тематикою. Це художня література, а також філософські, історичні, політичні, релігійні, економічні, мистецькі твори. Зміст видань зумовлений цікавою структурою, різноманітним додатковим матеріалом, насамперед, тексти, історико-літературні коментарі, теоретико-літературні відомості, біографічні дані письменників, хронологія та бібліографія, словник незрозумілих слів. Запропонований спектр творів дає користувачеві літературну панораму тисячоліття.

Наслідуючи досвід інших бібліотек до фонду рідкісних та цінних видань віднесено факсимільні та репринтні копії, передруковані переважно з видань, датованих до 1917 року, що становлять специфічний тип книг у силу свого особливого цільового і читачького призначення [3]. Наприклад: «Остромирово Євангеліє» (факсимільне видання книжкової пам'ятки XI століття), випуск якого в 1988 році здійснило тодішнє Ленінградське видавництво «Аврора».

Не меншу цінність у фонді рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки РДГУ становлять видання, які, окрім своєї змістовної значущості, є ще й прекрасним взірцем інтролігаторського мистецтва. Зокрема, до них відноситься книга: «Україна – козацька держава : Ілюстрована історія українського козацтва в 5175 фотосвітлинах» (авт.-упоряд., керівник проекту, худож., фотограф, ілюстр. В. Недак. – К. : Емма, 2004 р.) та ін., автор-упорядник якої у 2006 році отримав Національну премію України ім. Т. Шевченка.

Складовою частиною фонду рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки є унікальні книги незвичних форматів, як дуже великих, що є вже рідкістю, так і найменших мініатюрних. Свого особливого ставлення вони заслуговують тому, що витоки створення мініатюрних книг сягають корінням у давнину. А мету їх виготовлення було сформульовано ще в середині XIX століття – продемонструвати ступінь досконалості, до якого дійшло книгодрукування. (Найпоширенішим є визначення міні-книги висотою до 100 мм) [3].

Існує цілий ряд і інших ознак, за якими книга може одержати честь зайняти місце у зібранні рідкісних видань. Індивідуальна оправа (зокрема, ручної роботи), екслібриси, власні та читачські помітки й записи – ті неповторні риси, які відбивають життя книги, її долю. Багато книг мають ледь не всі ці ознаки разом.

Впродовж всієї історії створення фонду університетської бібліотеки були яскраві приклади доброї традиції меценатства та дарування книг їй від державних, громадських установ та окремих осіб. В силу своєї наукової, історичної та культурної значущості, частину з подарованих видань віднесено саме до фонду рідкісних і цінних видань. Бібліотека постійно відслідковує зміст книжкової продукції, вміє визначити її необхідність та користь не тільки для поточного навчального і наукового процесів, але і значущість для наступних поколінь студентів та науковців. Створення фонду рідкісних і цінних видань у науковій бібліотеці передбачало не тільки відбір літератури із загального фонду. Це не просто перегляд книг і відбір усього, що могло виявитися вартим надзвичайно дбайливого збереження. Ця робота продовжуватиметься і надалі, адже видання, які, з огляду на їх зміст, є вже цінними, а з часом можуть стати рідкісними і унікальними. В роботі з такими фондами всі традиційні бібліотечні процеси – комплектування, збереження, використання – набувають особливої значущості. Організація зібрання рідкісних та цінних видань – справа наукових досліджень і відповідної методики [3]. Тому наступним етапом роботи з фондом рідкісних та цінних видань в історії наукової бібліотеки РДГУ став перехід від емпіричного накопичення до теоретичного осмислення у всьому комплексі такого роду діяльності бібліотеки та зведенні бібліографічної інформації про них у межах держави. Адже будь-яке цінне книжкове зібрання перетворюється на мертву скарбницю, якщо зосереджені в ньому видання не будуть розкриті для читачів. Ось чому такою важливою є робота із загальнодержавного обліку рідкісних і цінних видань, підготовка зведених каталогів, паспортизація колекцій, випуск бібліографічних посібників [2]. Сьогодні – це загальносвітова тенденція, яка призводить до розповсюдження архівних і музейних методів роботи в діяльності наукових бібліотек. На цих засадах розгорнулася активна дослідницька робота в кількох напрямках:

- вивчення історії формування фондів;
- подальшого наукового їх опрацювання;
- складання бібліографічних показників до фондів рідкісних і цінних видань;
- підготовки публікацій у періодичних виданнях і наукових збірниках.

Своєрідним підсумком початкового етапу науково-дослідницької роботи нашої бібліотеки з вивчення цього фонду став випуск у 2001 році друкованого «Каталогу рідкісних видань із фондів наукової бібліотеки РДГУ (1814-1944)», де вони були відповідно систематизовані, узагальнені тощо. Він став своєрідною «першою ластівкою», що наблизилася та відкрила цей фонд для ознайомлення широкому читачському загалу студентів та науковців університету.

Фонд рідкісних та цінних видань представлений в довідково-пошуковому апараті бібліотеки, зокрема, в генеральному абетковому та систематичному каталогах, електронному каталозі. З 2010 року на основі «Картотеки рідкісних і цінних видань» створюється систематичний та абетковий каталоги книг і журналів фонду рідкісних і цінних видань. А з 2012 року розпочата робота із введення таких видань в аналогічну електронну базу даних. Разом з тим, було очевидно, що цей фонд потребує подальшого розкриття. Тому наступним етапом у дослідженні літератури із фонду рідкісних і цінних видань стала науково-дослідна робота з їх паспортизації. Це своєрідна наукова реєстрація, що передбачає здійснення реконструкції зібрань, колекцій та окремих видань, джерелознавчий та книгознавчий аналіз їх складу та змісту, внеску інституцій чи окремих колекціонерів у формування фонду. За основу в цій роботі взято досвід (у відповідному напрямку) Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Але наша бібліотека доповнила їх і власними напрацюваннями. Отож, з 2012 року розпочато роботу з паспортизації книжкових колекцій фонду рідкісних і цінних видань бібліотеки, а з 2013 року – паспортизацію окремих видань. Виконання цих процесів не є швидким, адже, крім основних елементів бібліографічного опису, необхідно навести додаткові відомості щодо наявності маргіналій, автографів, дарчих надписів, екслібрисів, печаток, штампів та ін. Це ті неповторні риси, які відбивають життя книги, її долю [4]. Робота зі створення паспортів на колекцію потребує уваги та зосередженості, адже це своєрідне «генеалогічне дерево» фонду рідкісних і цінних видань нашої бібліотеки, відтворюючи його історію, джерела походження, склад, зміст та встановлюючи попередніх власників (назви установ та окремих осіб), форми та обставини надходження до нашої бібліотеки, стан фізичного збереження та ін. Від цього залежить якість науково-довідкового апарату фонду рідкісних та цінних видань нашої бібліотеки та їх подальше введення до наукового обігу як цінного історичного джерелознавчого матеріалу. Адже фонди рідкісних і цінних видань мають величезну наукову, історичну, духовну, а також матеріальну цінність. Вони є базою для вивчення світової історії книги та книжкової справи, літератури та мистецтва, історії науки та техніки.

Джерела та література

1. Грипич С.Н. «Крізь призму часу» (зібрання рідкісних і цінних видань у фондах наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету) / С.Н. Грипич, Г.П. Семенюк // Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника / відп. Ред.: М.М. Романюк. – Л., 2010. – С. 164-166.
2. Ковальчук Г. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах : монографія / Г. Ковальчук. – К.: НБУВ, 2004. – 644с.
3. Ковальчук Г. Традиційні колекції відділів стародруків та рідкісних видань: проблеми формування / Г. Ковальчук // Бібліотечний вісник. – 2001. – 35. – С.20-30.
4. Кравчук Н. Політика зберігання фондів наукової бібліотеки як засіб якісного інформаційного забезпечення науки та освіти / Н. Кравчук // Бібліотечний форум України. – 2011. - №1. – С.26-28.
5. Солоїденко Г. Науково-дослідницька робота бібліотек: напрями, пріоритети, ефективність / Г. Солоїденко // Вісник Книжкової палати. – 2011. - №11. – С.12-16.

УДК 001:930.25:339.9

Ю. Бойко, О. Березовська, І. Шарабанова

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НАН УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Висвітлено діяльність Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України через призму документів архівного фонду, що надійшли до Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України в 2014 р. Визначено видову характеристику та інформаційні можливості документів як історичного джерела з історії розвитку економічної науки в Україні.

Ключові слова: Архівний фонд НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, документи, історичне джерело, економічна наука.

The article deals with the Institute of World Economy and International Relations of NAS of Ukraine through the prism of the archival collection of documents received by the Institute of Archival Studies National Library of Ukraine Vernadsky National Academy of Sciences of Ukraine in 2014 determined species characteristics and capabilities information documents as historical sources on the history of economic science in Ukraine.